

які здійснюють підприємницьку діяльність (до яких належать і суб'єкти централізованого диспетчерського управління), тільки компенсацію збитків у вигляді реальної шкоди. Разом з тим можливість для компенсації упущеної вигоди обмежується законом випадками виявлення вини суб'єктів централізованого диспетчерського управління, причому лише у формі умислу чи грубої необережності.

Список використаної літератури:

1. Про електроенергетику: Закон України № 575/97-ВР від 16.10.1997 р. (із змінами і доповненнями) // ВВР, – 1998. – № 1. – Ст. 1.
2. Об электроэнергетике: Федеральный Закон РФ № 35-ФЗ от 26.03.2003 г. (с изменениями и дополнениями) // <http://zakon.scli.ru>
3. Алешин Д., Ульянов А. Предложения «Яблока» по пакету законопроектов об электроэнергетике // <http://www.yabloko.ru/>
4. Микульчук Р. Щодо вживання термінів "керування" та "управління" // Проблеми української термінології: Вісник Нац. ун-ту "Львівська політехніка". – 2002. – № 453. – С. 241-243.
5. Огурцов А.П., Залищук В.В. Энергия и энергосбережение. – Днепропетровск, 2002.
6. Свирков С.А. Структура договорных связей по снабжению электрической энергии: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – М., 2006.

Надійшла до редакції 27.10.2011

СОКОЛЕНКО О.Л.,

кандидат юридичних наук, доцент
(Дніпропетровський національний
університет ім.Олеся Гончара)

УДК 342.7 : 342.9

ПОНЯТТЯ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ЯК ОСНОВА АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

Виконано аналіз теоретичних положень, концепцій і поглядів щодо розуміння сутності та змісту правового статусу як основи адміністративно-правового захисту прав людини, а також встановлено і охарактеризовано основні елементи такого правового статусу, їх структурний взаємозв'язок з правами людини.

Ключові слова: *правовий статус, адміністративно-правовий захист, права людини*

Выполнен анализ теоретических положений, концепций и взглядов относительно понимания сущности и содержания правового статуса как основы административно-правовой защиты прав человека, а также установлены и охарактеризованы основные элементы такого правового статуса, их структурная взаимосвязь с правами человека.

Ключевые слова: *правовой статус, административно-правовая защита, права человека*

The analysis of theoretical concepts and views of understanding the content of legal status as the basis of administrative-legal protection of human rights is made; also it was established and described the main elements of such legal status, its structural relationship to human rights.

Keywords: *legal status, administrative-legal protection, human rights*

Зазначимо, що права людини і громадянина являють собою лише один із виявів їхнього правового статусу й окремо від останнього не можуть характеризувати специфіку зв'язків особистості з державою та громадським суспільством. Зокрема, це досить чітко виявляється в основоположному принципі «відсутності прав без обов'язків» [1]. Проте безперечно, що правовий статус не може обмежуватись одними лише правами і обов'язками особистості, включаючи також і інші елементи, що забезпечують реальність таких прав і обов'язків, належний рівень узгодження суспільних інтересів різних осіб і соціальних груп. У зв'язку із цим К.Г. Волинка стверджує, що «значення категорії правового статусу особи полягає в тому, що вона дозволяє розглядати її права, свободи і обов'язки в цілісній і системній єдності та з огляду на їх взаємообумовленість» [2, с. 30]. Відповідно до цього і вбачаються актуальними питання поняття і сутності правового статусу як основи адміністративно-правового захисту прав людини.

Проблематиці правового статусу людини і громадянина приділялась увага в рамках одразу декількох галузей права (теорії права, конституційного, міжнародного, адміністративного права тощо), у першу чергу в роботах таких вчених, як К.Г. Волинка, Д.О. Єрмоленко, Т.М. Заворотченко, А.М. Колодій і А.Ю. Олійник, О.І. Наливайко, П.М. Рабінович, Ю.С. Разметаєва та ін. Разом із тим зазначені дослідження зосереджуються здебільшого лише на концептуальних базових основах прав людини, невиправдано залишаючи поза увагою особливості правового статусу громадян в аспекті механізмів їхнього захисту. Саме тому **метою** нашої роботи є аналіз теоретичних положень, концепцій і поглядів щодо розуміння сутності і змісту правового статусу як основи адміністративно-правового захисту прав людини, визначення та характеристика основних елементів такого правового статусу. Завдання дослідження полягає в концептуальних узагальненнях специфіки правового статусу людини і громадянина в аспекті адміністративно-правового захисту їхніх прав і свобод.

Виклад основного матеріалу. Таким чином, з'ясування сутності прав людини і громадянина має здійснюватись з урахуванням їхнього місця у загальній структурі правового статусу та характеру взаємозв'язків між правами, обов'язками й іншими елементами правового статусу людини і громадянина. У той же час зауважимо, що правовий статус як цілісна категорія також зазнає відповідного впливу в рамках узагальненого єдиного соціального статусу особистості, який є найбільш всеохоплюючою категорією й не обмежується суто юридичним змістом. Так, у соціології соціальний статус особистості визначається як її позиція в соціальній системі, пов'язана з належністю до певної соціальної групи чи спільноти, сукупність її соціальних ролей та якість і ступінь їх виконання [3].

На нашу думку, виявлення усіх істотних ознак правового статусу, а відповідно, і прав людини і громадянина, неможливе без комплексного дослідження усіх сторін такого явища, як статус. Філософське розуміння статусу вказує на те, що це соціальне співвідносне становище (позиція) індивідуума або групи в соціальній системі, яке визначається за рядом ознак, специфічних для такої системи [4, с. 488]. Політична наука також звертається до категорії статусу й розуміє його як певну сукупність прав і обов'язків, що визначають юридичне становище особи, державного органа або міжнародної організації; «комплексний показник становища певної спільноти, групи або індивідів у соціальній системі, один з найважливіших параметрів соціальної стратифікації» [5, с. 400].

Отже, підсумовуючи вищевикладене, можемо узагальнити, що, по-перше, статус завжди відображає певне становище (позицію) особи в соціумі чи колективі і, по-друге, включає у себе щонайменш такі елементи, як права і обов'язки. Правовий статус являє собою значно вужчу категорію, ніж соціальний статус, що відповідним чином позначається й на обсязі тих прав, що складатимуть зміст такого статусу.

До речі, маємо не погодитись із Д.О. Єрмоленко [6], який говорить про однаковість юридичної спільноти у своїх поглядах на сутність та природу правового статусу особи. У дійсності ж можна стверджувати про подібну однаковість виключно щодо юридичного вираження як основоположної розрізняльної ознаки правового статусу порівняно з іншими різновидами соціального статусу. При цьому, як на нас, в частині юридичного вираження правового статусу особи має звертатись увага не тільки й не стільки на технічне закріплення його змісту в тих чи інших нормативно-правових актах, але й загалом на юридичну природу такого статусу. Важливим, хоча й не загально визнаним вбачається й те, що право (у тому числі права, виражені у правових нормах), виходячи з теорії природного права і римського етичного вчення, на якому ґрунтується сучасна романо-германська правова система, не має власного логосу, який привноситься у право етикою як практичною філософією [7]. Отже, права людини і громадянина як елемент правового статусу відображають не просто юридичну волю законодавця, а є об'єктивним результатом природного суспільно-правового розвитку.

Зазначимо, що сутність правового статусу людини і громадянина у науці, як правило, розкривається через зміст його структури. На нашу ж думку, на рівні з елементами правового статусу людини і громадянина окремо слід виділяти комплекс ознак, характерних як для правового статусу в цілому, так і для його конкретного елемента, зокрема й прав людини і громадянина. Так, аналізуючи вищезазначене юридичне вираження правового статусу, О.Ф. Скакун [8] вказує на закріплення у нормативно-правових актах і гарантування державою прав, свобод,

обов'язків, відповідальності, відповідно до яких індивід як суб'єкт права (тобто як такий, що має правосуб'єктність) координує свою поведінку в суспільстві. Одразу зауважимо, що форми юридичного вираження правового статусу, і в першу чергу саме прав людини і громадянина, не обмежуються одними лише нормативно-правовими актами, але включають і інші джерела, зокрема такі, як нормативно-правовий договір, судовий прецедент тощо. Тим більше, що виходячи з положень ст.ст. 19, 21 Конституції України [9], за якими ніхто не може бути примушений робити те, що не передбачено законодавством, а права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними, мають місце всі підстави говорити про сприйняття правовою системою України концепції природного права, яка не передбачає в якості умови чинності прав людини обов'язковість їхньої юридичної фіксації.

Однак, з іншого боку, безперечним позитивом вбачається визнання такої ознаки правового статусу людини і громадянина, як гарантування державою, що відбиває обов'язок останньої щодо забезпечення реальності змісту такого правового статусу і серед іншого також включає відповідний механізм і форми захисту прав людини і громадянина. Вказане актуалізується ще й тим, що іншими науковцями гарантування прав людини і громадянина розглядається не як принцип, а виключно як один із елементів правового статусу. Так, В.В. Кравченко [10] виділяє окремий конституційно-правовий інститут гарантій правового статусу, а сам правовий статус особистості дещо абстрактно визначає як її юридично закріплене становище в державі й суспільстві, як важливу складову частину суспільного статусу особистості, що характеризує зв'язки особистості з державою та державно організованим суспільством. Як на нас, тут належним постає визначення субсидіарного характеру гарантій відносно прав людини і громадянина, який зумовлюється потребою цілеспрямованого забезпечення державою реальності таких прав.

Разом із тим вищенаведене визначення, як, утім, і більшість інших дефініцій правового статусу, не відображає специфіки місця, яке посідають у ньому права людини і громадянина. При цьому з'ясування становища прав у структурі правового статусу об'єктивно вимагає визначення усіх його елементів, сукупність організованих зв'язків яких і утворює сам правовий статус.

Зазначимо, що і з цього приводу в науці також відсутня єдина точка зору. Зокрема, В.В. Кравченко виділяє у правовому статусі принципи, громадянство, правосуб'єктність, права, свободи, обов'язки і гарантії [10]; О.Ф. Скакун до структури правового статусу особи відносить правосуб'єктність, права, свободи, обов'язки, відповідальність [8]; С.А. Комаров розглядає правовий статус як «систему прав, свобод і обов'язків» [11]. А.М. Колодій та А.Ю. Олійник значно розширюють склад елементів правового статусу, включаючи до нього статусні правові норми і правові відносини, суб'єктивні права, свободи і юридичні обов'язки, громадянство, правові принципи і юридичні гарантії, законні інтереси, правосуб'єктність, юридичну відповідальність [12].

Пропонуємо в якості першооснови, загальної умови й підстави існування інших елементів правового статусу людини і громадянина виокремити правосуб'єктність. Певна річ, що для набуття та реалізації прав необхідна наявність правоздатності і відповідної дієздатності. При цьому все ще не є загальноновизнаним включення до структури самої правосуб'єктності крім названих елементів ще й здатності особи нести відповідальність за реалізацію своїх прав і виконання обов'язків, однак саме така деліктоздатність уможливує існування у правовому статусі особи такого елемента, як юридична відповідальність. З цього приводу вбачається дещо неповним зміст правового статусу, визначений С.А. Комаровим, А.М. Колодієм і А.Ю. Олійником, оскільки правосуб'єктність як раз і виступає в якості системоутворюючого елемента стосовно інших складових правового статусу особистості.

І в даному разі С.А. Комаров справедливо зазначає системність прав, свобод і обов'язків [11], що ґрунтується на засадничому характері правосуб'єктності, щоправда, залишаючи поза увагою такий важливий елемент, як відповідальність, що нарівні з правами й обов'язками та на основі правосуб'єктності є невід'ємною складовою правового статусу. Таким чином, правосуб'єктність як єдність право-, діє- і деліктоздатності відображає сам принцип єдності і взаємобумовленості прав, обов'язків і відповідальності, який набуває ключового значення в аспекті адміністративно-правового захисту прав громадян.

Крім цього, досить неоднозначною, на наш погляд, вбачається доцільність виокремлення у структурі правового статусу особи одночасно його принципів і гарантій. Взагалі, принципи правового статусу людини і громадянина В.В. Кравченко фактично розуміє як вихідні засади,

на основі яких визначаються гарантії. З одного боку, правові принципи і гарантії мають споріднений взаємодоповнюючий характер [13], проте, на відміну від гарантій прав людини, принципи правового статусу мають екстериторіальний характер, визначаючись не лише на національному, але й на міжнародно-правовому рівні.

При цьому особливістю цих принципів правового статусу людини і громадянина виступає те, що вони, по суті, відбивають ознаки й властивості прав людини, а саме непорушність, всезагальність, універсальність, а також свобода, рівність, гідність, справедливість і т.д., які В.В. Кравченко [10], наприклад, включає до змісту категорії принципів. Таким чином, сутність і зміст принципів, так само як і гарантій правового статусу, зумовлюються передусім саме правами людини, потребами забезпечення їх ефективної реалізації.

Громадянство, що визначається як стійкий правовий зв'язок фізичної особи з державою, внаслідок чого вони набувають взаємних прав і обов'язків [14], у контексті характеристики загальної структури правового статусу може бути зіставлене з категоріями правосуб'єктності та прав і обов'язків. Звідси громадянство, так само як і правосуб'єктність, виступає підставою набуття відповідних прав і обов'язків, але воно й само по собі вже передбачає певні права і обов'язки. Отже, хоч громадянство і являє собою досить своєрідний правовий зв'язок особи з державою, однак, так само як і інші врегульовані правом соціальні зв'язки (наприклад, шлюб), воно об'єктивується у правовому статусі саме у вигляді конкретних прав і обов'язків або ж спеціальних видів дієздатності. Тим більше що громадянство не є абсолютно інваріативною частиною правового статусу особи та на відміну від принципів прав людини може змістовно змінюватись залежно від волі особи чи за територією.

Щодо статусних правових норм і правовідносин, які пропонують включати до правового статусу А.М. Колодій та А.Ю. Олійник [6], то вони виступають скоріше як безпосередні форми й засоби забезпечення та реалізації відповідних прав і обов'язків особистості. Підкреслимо, що правосуб'єктність, права та обов'язки, відповідальність не можуть існувати у відриві від правових норм і правовідносин, що виступають юридичною та матеріальною основою як правового статусу в цілому, так і прав людини і громадянина. При цьому такі ознаки, як юридичне вираження та зв'язок особистості з державою, суспільством, його окремими групами або членами, вже охоплюються вищезгаданими визначенням правового статусу.

Таким чином, правосуб'єктність, правові принципи та гарантії, юридична відповідальність тією чи іншою мірою пов'язані передусім із правами й обов'язками як центральними категоріями правового статусу особистості та спрямовані на забезпечення їх повноти та реальності. Так, правосуб'єктність виступає передумовою, основою набуття та здійснення прав і обов'язків особистості, тоді як правові принципи, гарантії та юридична відповідальність покликані забезпечити прийнятний у суспільстві рівень свободи людини.

Список використаної літератури:

1. Воеводин Л.Д. Конституционные права и обязанности советских граждан. – М., 1972.
2. Волинка К. Забезпечення прав і свобод особи в Україні: теоретичні і практичні аспекти // Право України. – 2000. – № 11. – С. 30-34.
3. Лукашевич М.П., Туленков М.В. Соціологія: Загальний курс: Підруч. для студ. вищ. навч. закл. – 2-ге вид. – К., 2006.
4. Философский энциклопедический словарь / Сост.: С.С. Аверинцев, Э.А. Ильичев, С.М. Ковалев, Н.М. Ланда. – М., 1989.
5. Політичний енциклопедичний словник / За ред. Ю.М. Шемчушенка, В.Д. Бабкіна. – К., 1997.
6. Ермоленко Д.О. Правовий статус людини і громадянина в Україні як соціальній державі: Дис... канд. юрид. наук. – Х.в, 2002.
7. Радбрух Г. Філософія права / Пер. Є. Причепій, В. Приходько. – К., 2006.
8. Скакун О.Ф. Теорія держави і права: Підруч. для студ. вищ. навч. закладів. – 2-ге вид. – Х., 2005.
9. Конституція України: від 28.06.1996 р., № 254к/96-ВР // ВВР України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
10. Кравченко В.В. Конституційне право України: Навч. посіб. – 6-е вид., випр. та доп. – К., 2008.
11. Комаров С.А. Общая теория государства и права: Курс лекций. – М., 1996.
12. Колодій А.М., Олійник А.Ю. Права людини і громадянина в Україні: Навч. посіб. – К., 2003.
13. Гуренко М.М. Теоретико-правові проблеми гарантій прав і свобод людини і громадянина. – К., 2001.
14. Кушніренко О.Г., Слінько Т.М. Права і свободи людини та громадянина: Навч. посіб. – Х., 2001.

Надійшла до редакції 25.11.2011

